

Przedborski Słownik Biograficzny, red. Wojciech Zawadzki, Wydawnictwo Pejzaż, t. I, [Bydgoszcz -] Przedbórz 2021, ss. 332; t. II, [Bydgoszcz -] Przedbórz 2021, ss. 352; t. III, [Bydgoszcz -] Przedbórz 2022, ss. 388

Podobno we Francji powszechne jest wydawanie publikacji historycznych poświęconych nawet małym miejscowościom. *Co trzecia pipidówka w Owerni ma podobne opracowanie. Dają one poczucie przynależności i ciągłości, są pasjonującą lekturą, a złożone do kupy dają obraz przeszłości Republiki, jakiej nie zapewni żaden podręcznik*¹. Nie ma tu potrzeby weryfikacji opinii znanego etnografa i pisarza. Nasuwa się jednak oczywista refleksja: jak wspaniale byłoby móc odnieść podobne stwierdzenie także do naszego kraju. O ile bogatsza byłaby nasza wiedza o ojczyrstych dziejach. Wszak wielka historia toczyła się nie tylko w wielkich ośrodkach, gdyż również – zdawałoby się niepozorne – miejscowości miały swoje chwile, dzięki którym zapisały się na kartach historii.

Przedbórz, malowniczo położone nad Pilicą miasteczko – niegdyś w województwie kieleckim (powiat konecki), później piotrkowskim, dziś łódzkim (powiat radomszczański) – liczy obecnie ok. 3,4 tys. mieszkańców². Przedbórz nie pełni i nie pełnił w przeszłości funkcji ważnego ośrodka administracyjnego, będąc jedynie siedzibą gminy. Nigdy jednak nie utracił praw miejskich. W przeszłości cieszył się zainteresowaniem panujących. Obfitująca w zwierzyne okolica zapraszała do łowów, na które wyruszali Kazimierz Wielki i Władysław Jagiełło. Tu właśnie przed 600 laty, 29 lipca 1423 r.³ pierwszy z Jagiellonów nadał prawa miejskie Łodzi. Miasteczko jest też znane filatelistom jako miejsce emisji kilku serii znaczków poczty miejskiej z lat 1917-1918.

¹ L. Stomma, *Stommowisko. O mojej rodzinie i o mnie*, Warszawa 2013, s. 224.

² <https://www.polskawliczbach.pl/Przedborz> [dostęp: 11.01.2023].

³ Data według tablicy pamiątkowej wmurowanej na ścianie przedborskiego ratusza w 1973 r., zob. np.: <http://radomsk.pl/przedborz-tablica-upamietniajaca-nadanie-praw-miejskich-dla-lodzi/> [dostęp: 11.01.2023].

Przedbórz ma szczęście należeć do tych mniejszych miejscowości, których historia ma już bogatą literaturę. W ciągu ostatnich trzydziestu kilku lat ukazało się wiele pozycji książkowych⁴ – od przewodników Tadeusza Nowakowskiego⁵ i Zygmunta Wnuka⁶, przez usytuowane na pograniczu historii, etnografii i medycyny naturalnej pisanstwo Tadeusza Michalskiego⁷, do opartych na profesjonalnym przygotowaniu historycznym publikacji Wojciecha Zawadzkiego⁸ czy Pawła Grabalskiego⁹. Staraniem Towarzystwa Miłośników Przedborza światło dzienne ujrzały też pamiętniki przedwojennego burmistrza – Konstantego Kozakiewicza¹⁰.

W latach 2021-2022 ukazała się najobszerniejsza publikacja dotycząca Przedborza – trzypięciotomowy *Przedborski Słownik Biograficzny*. Pomysł zrodził się blisko piętnaście lat temu wśród pasjonatów dziejów rodzinnego miasta. *Spiritus movens* projektu jest dr Wojciech Zawadzki – podpułkownik Wojska Polskiego, muzealnik, historyk wojskowości. Ponadto w skład zespołu autorskiego weszli (w kolejności alfabetycznej nazwisk): Marian Adamczyk, Joanna Będkowska, Brunon Bielecki, Gabriel Cieloszyk, Tomasz Dolot, Wiesław Domagała, Henryk Duński, Wojciech Duński (zmarł w 2017 r.), ks. Tadeusz Gacia, Mirosław Jan Głowacz, Paweł Grabalski, Anna Grabowska, Lech Gru-

---

⁴ W okresie PRL, a także wcześniej – od II połowy XIX w. – ukazywały się poświęcone Przedbórzowi artykuły oraz krótsze wzmianki w publikacjach o bardziej ogólnym charakterze; zob.: S. Fijałkowski, T. Nowakowski, *Materiały do bibliografii dziejów ziem regionu piotrkowskiego*, Piotrków Trybunalski 1986, s. 126 (wyszczególnienie numerów pozycji bibliograficznych w indeksie).

⁵ T. Nowakowski, *Przedbórz. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Piotrków Trybunalski 1991.

⁶ Z. Wnuk, *Ścieżka przyrodniczo-historyczna w Przedborzu*, Moszczenica-Przedbórz 1998.

⁷ Zob.np.: T. Michalski, *Oblicze zdrowotności. Potęga natury, zwyczaje, wizje, ziola, sekrety znachorskie...*, Przedbórz 2007; T. Michalski, *Przedborskie krajobrazy pełne podziwu, poezji i wizji z obliczami zdrowotności*, Przedbórz 2007. Ponadto T. Michalski jest autorem licznych zbiorów poezji, fraszek, anegdot itp., z reguły publikowanych nakładem kierowanego przezeń Muzeum Ludowego w Przedborzu.

⁸ W. Zawadzki, *Przedborski urzesień. Obrona i zniszczenie miasta przez Niemców w 1939 r.*, Bydgoszcz 2004; W. Zawadzki, *Eroica. Zagłada Żydów przedborskich w latach 1939-1942*, Bydgoszcz 2008; W. Zawadzki, *Imienna lista ofiar m. Przedborza w II wojnie światowej*, Przedbórz-Bydgoszcz 2010.

⁹ P. Grabalski, *Władze samorządowe miasta Przedborza w latach 1916-2015*, Przedbórz 2015.

¹⁰ *Pamiętnik burmistrza miasta Przedborza Konstantego Kozakiewicza*, opr. P. Grabalski, W. Zawadzki, Przedbórz 2016.

dziński, Renata Koska, Elżbieta Kulej, Marcin Małkowski, Weronika Michalec, Marek Michalski, Agnieszka Nieracka, Przemysław Nowicki, Joanna Rutowicz, Małgorzata Romanowska, Andrzej Stolecki, Kazimierz Stolecki, Stefan Symonides, Wojciech Ślusarczyk, Barbara Wicik-Górawska, Krzysztof Tomasz Witczak, Beata Zarycka, Henryka Zawadzka, Halina Zielińska, Paweł Zięba, Artur Zimny – w większości przedborzanie z urodzenia lub życiowego wyboru.

Tworzenie *Przedborskiego Słownika Biograficznego* rozpoczął W. Zawadzki w Internecie w 2008 r. (początkowo na nieistniejącym już Niezależnym Forum Przedborza, od 2009 r. na odrębnej stronie internetowej). Właśnie w sieci ukazywały się pierwotne wersje wielu biogramów. Kiedy zapadła decyzja o wydaniu *Słownika* drukiem, zostały jednak one usunięte¹¹.

W trzech tomach *Słownika* opublikowano 441 biogramów na 1072 stronach. Pierwszy tom liczy 145 biogramów i 332 stron, drugi – 160 biogramów i 352 stron, trzeci – 136 biogramów i 388 stron.

Tytuł nasuwa oczywiste skojarzenie z *Polskim Słownikiem Biograficznym*. Jak skromnie pisze W. Zawadzki, *nie można go pod żadnym względem porównywać do wielkiego protoplasty. Jest słownikiem regionalnym tak małym, jak nasze miasteczko, ale i też opartym na rzetelnej, udokumentowanej wiedzy. Korzysta z dorobku biografistyki i leksykografii. Dąży do syntezy, lecz nie unika badania dramatycznych sytuacji, które zaważyły na losach postaci. Jak każdy słownik, obficie czerpie z treści innych opracowań. Jest jednak również wynikiem własnych kwerend poszczególnych autorów*¹². *Słownik* opracowano tzw. systemem holenderskim, tj. w każdym tomie hasła uszeregowano w kolejności od A do Z.

Kryterium doboru postaci była ich „przedborskość”¹³. Można ją rozumieć jako urodzenie, mieszkanie w Przedborzu, ale także wyraźne związki z miastem czy pochodzenie z przedborskiej rodziny (na tej zasadzie w *Słowniku* znalazła się np. mistrzyni olimpijska Elżbieta Duńska-Krzesińska). Książę Bolesław Wstydlivy pojawia się jako fundator przedborskiej świątyni (w *Słowniku* znajdujemy też patrona kościoła św. Aleksego). Tadeusz Kościuszko wprawdzie bezpośrednio z Przedborzem nie miał, ale poświęcone mu hasło przedstawia dzieje przedborskiego pomnika Naczelnika Insurekcji. Rozpiętość chronologiczna obejmuje przeszło półtora tysiąclecia – od żyjącego na przełomie

---

¹¹ W Internecie pozostał indeks biogramów, a właściwie ich alfabetyczny wykaz (nie zawiera bowiem odwołania do poszczególnych tomów ani numerów stron), zob.: <https://psb-przedborz.pl/index-psb/> [dostęp: 28.01.2023].

¹² W. Zawadzki, *Wprowadzenie do PSB*, <https://psbprzedborz.pl/> [dostęp: 28.01.2023].

¹³ *Postowie*, [w:] *Przedborski Słownik Biograficzny*, t. III, Przedbórz 2022, s. 370.

IV/V w. wymienionego wyżej św. Aleksego po związanego z kościołem pod jego wezwaniem organistę Artura Banaszczyka, którego krótkie życie (zmarł w 2022 r. w wieku 21 lat) w całości zamknęło się w XXI w. Większość opisanych postaci żyła jednak w XIX i XX w.

Wśród ponad czterystu opisanych osób spotykamy zarówno urodzone i mieszkające całe życie w Przedborzu, jak i takie, które mieszkały tu krótko, natomiast swą aktywność zaznaczyły daleko od rodzinnego miasta czy wręcz przeciwnie – przybyły z daleka i związały swe losy z nadpłycicznym miasteczkiem. Zawsze jednak mowa o postaciach niebanalnych, wartych zachowania w pamięci pokoleń. Są tu bojownicy o niepodległość, rzemieślnicy, nauczyciele, lekarze, duchowni, urzędnicy; z reguły Polacy i polscy Żydzi (przedstawiciele innych narodowości to zazwyczaj cudzoziemcy przybyli na ziemię polskie w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą). Jak pisał W. Zawadzki, *Głównym celem PSB pozostaje utrwalenie i udokumentowanie osób i czynów nie tylko ludzi wybitnych, ale i zwyczajnych, skromnych i prawych mieszkańców Przedborza. Ma być Im hołdem*¹⁴. W *Słowniku* nie ma więc niemal żadnych postaci negatywnych (nie znajdziemy tu np. zdrajców, którzy zginęli na mocy wyroków Armii Krajowej¹⁵). Wyjątkiem jest Hugon Kunig, pochodzący z Kalisza niemiecki komisarz miasta Przedborza (zginął z rąk własnych rodaków w Auschwitz, dokąd trafił za przestępstwa gospodarcze i kryminalne). Jako ciekawostka jawi się fakt, że jego córką była pisarka i działaczka komunistyczna Janina Broniewska. Nieliczne osoby mogą dziś budzić kontrowersje z powodu swych politycznych wyborów, nie należy ich jednak osądzać wyłącznie w oparciu o poglądy kształtujące się pod wpływem wielu, nie zawsze dziś znanych okoliczności.

Na końcu ostatniego – trzeciego tomu zamieszczono *Suplement* zawierający przyczynki monograficzne (pierwotnie publikowane w zakładce *Almanach* na stronie internetowej *Słownika*). Dotyczą historii okolicznych wsi, I wojny światowej i związanej z nią epidemią grypy „hiszpanki”, obrony miasta w 1939 r., zagłady przedborskich Żydów podczas Holokaustu, walk partyzanckich z niemieckim okupantem i powojennym reżimem, a także sztuki podkuwania koni (gdyż umiejętności kowali sprzed kilkudziesięciu lat na to określenie zasługują). Znajdujemy tu wreszcie uzupełnienia biogramów z poprzednich tomów oraz erratę (liczba błędów – jak na publikację tej objętości – jest znikoma). „Poruszanie

¹⁴ W. Zawadzki, *Wprowadzenie do PSB*, <https://psbprzedborz.pl/> [dostęp: 28.01.2023].

¹⁵ Ich nazwiska znalazły się w publikacji: W. Zawadzki, *Imienna lista*, s. 32-34.

się” po *Słowniku* ułatwiają indeksy biogramów zamieszczone na końcu drugiego i trzeciego tomu.

Jak niestety często bywa w przypadku regionalnych publikacji, nie udało się autorom przekonać miejscowych władz czy instytucji kultury do wydania dzieła generującego koszty, a nieprzynoszącego zysków (w znaczeniu ściśle merkantylnym, gdyż zyski niematerialne są tu oczywiste). *Słownik* ukazał się więc na koszt prywatny, stąd zapewne na stronach tytułowych jako miejsce wydania wymieniono Przedbórz.

Edycję wykonało bydgoskie Wydawnictwo Pejzaż, wymienione w stopce na końcu wszystkich tomów oraz w podziękowaniach. Na uznanie zasługuje szata graficzna autorstwa Ewy Stadnickiej. *Słownik* posiada twardą oprawę ozdobioną archiwalnymi zdjęciami Przedborza. Tekst złożono czytelną, godną szerokiego propagowania czcionką Brygada 1918. Większość biogramów opatrzoneo fotografiami opisywanych osób.

Pierwszy tom ukazał się w nakładzie 300 egzemplarzy, dwa kolejne – 250 egzemplarzy. Przy tak niewielkiej edycji warto zaznaczyć, że można je nabyć w księgarni Barbary Zimnej w Przedborzu (ul. Trytwa 5), Muzeum Regionalnym im. Stanisława Sankowskiego w Radomsku (ul. Narutowicza 1) i księgarni „Katarzynka” w Końskich (ul. Spółdzielcza 9g).

Bibliografia

Fijałkowski S., Nowakowski T., *Materiały do bibliografii dziejów ziem regionu piotrkowskiego*, Piotrków Trybunalski 1986.

Grabalski P., *Władze samorządowe miasta Przedborza w latach 1916-2015*, Przedbórz 2015.

Michalski T., *Oblicze zdrowotności. Potęga natury, zwyczaje, wizje, zioła, sekrety znachorskie...*, Przedbórz 2007.

Michalski T., *Przedborskie krajobrazy pełne podziwu, poezji i wizji z obliczami zdrowotności*, Przedbórz 2007.

Nowakowski T., *Przedbórz. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Piotrków Trybunalski 1991.

Pamiętnik burmistrza miasta Przedborza Konstantego Kozakiewicza, opr. P. Grabalski, W. Zawadzki, Przedbórz 2016.

Stomma L., *Stommowisko. O mojej rodzinie i o mnie*, Warszawa 2013.

Wnuk Z., *Ścieżka przyrodniczo-historyczna w Przedborzu*, Moszczenica-Przedbórz 1998.

Zawadzki W., *Eroica. Zagłada Żydów przedborskich w latach 1939-1942*, Bydgoszcz 2008.

Zawadzki W., *Imienna lista ofiar m. Przedborza w II wojnie światowej*, Przedbórz-Bydgoszcz 2010.

Zawadzki W., *Przedborski wrzesień. Obrona i zniszczenie miasta przez Niemców w 1939 r.*, Bydgoszcz 2004.

Daniel Warzocha

<https://orcid.org/0000-0002-3853-8303>

Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego hr. Ostrowskiego

e-mail: historia@muzeumtomaszow.pl